

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ

τόμος 3

τεύχη 1-2

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ

DISTRIBUTED BY
INSTITUTE OF BOOK — M. KARDAMITSA
8, HIPPOKRATOUS — ATHENS 106 79

ΤΟΜΟΣ 3, Τεύχη 1 - 2 (1982 - 84)

ΑΘΗΝΑ, 1987

ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ ('Αθήνα)
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΜΠΡΙΝΟΥΔΑΚΗΣ ('Αθήνα)
ΙΩΑΝΝΗΣ-ΘΕΟΦΑΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ('Αθήνα)
ΑΡΙΣΤΟΞΕΝΟΣ ΣΚΙΑΔΑΣ ('Αθήνα)

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ ΕΚΔΟΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ:

ΟΛΟΦ GIGON (Βέρνη - 'Αθήνα) Κλασ. Φιλολογία - 'Αρχ. Φιλοσοφία	HANS SCHWABL (Βιέννη) Κλασ. Φιλολογία
HELMUT KYRIELEIS (DAI, 'Αθήνα) Κλασ. 'Αρχαιολογία	ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ ('Αθήνα) 'Αρχ. 'Ιστορία
ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΕΪΚΟΣ ('Αθήνα) 'Ιστορία Φιλοσοφίας	ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΙΤΣΗΣ ('Ιωάννινα) Κλασ. Φιλολογία
ANNA ΛΑΙΜΟΥ ('Αθήνα) 'Αρχαιολογία	

-
- 'Η «'Αρχαιογνωσία εκδίδεται σέ δύο τεύχη κάθε χρόνο ('Ιούνιος καί Δεκέμβριος). 'Ο τόμος τιμᾶται 2.000 δρχ. (1.000 δρχ. κάθε τεύχος). Γιά τό ἐξωτερικό \$ 30 ὁ τόμος καί \$ 15 τό τεύχος.
 - Χειρόγραφα ἐργασιῶν ἀποστέλλονται στούς καθηγητές: Β. Λαμπρινουδάκη καί Ι.Θ. Παπαδημητρίου. Τά κείμενα πρέπει νά εἶναι δακτυλογραφημένα στή μιά μόνο ὄψη κάθε φύλλου. Οἱ συνεργάτες παρακαλοῦνται νά ἀποστέλλουν μαζί μέ τό χειρόγραφο σύντομη (μέχρι 2 σελ.) περίληψη τῆς ἐργασίας τους.
 - Κάθε συγγραφέας δικαιούται 30 ἀνάτυπα δωρεάν. Τό κόστος γιά περισσότερα ἀνάτυπα βαρύνει τόν συγγραφέα. 'Ανάτυπα ἀπό βιβλιοπαρουσιάσεις δέν δίνονται. 'Η παραγγελία γιά τά ἐπί πλέον ἀνάτυπα πρέπει νά δηλώνεται τό ἀργότερο κατά τήν πρώτη διόρθωση.
 - 'Αλλαγές στό ἀρχικό χειρόγραφο δέν γίνονται δεκτές. Σέ ἐξαιρετικές περιπτώσεις, πού κάποιες ἀλλαγές εἶναι ἀναγκαῖες, τό κόστος βαρύνει τόν συγγραφέα καί εἶναι 500 δρχ. γιά κάθε στίχο.
 - 'Αλληλογραφία, βιβλία γιά παρουσίαση καί συνδρομές ἀποστέλλονται στήν δίδα Λίνα Μενδώνη.

ΤΡΕΙΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΩ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

Μιά άλλη άποψη

Στόν τελευταίο τόμο τῶν *Μακεδονικῶν* (22, [1982]), πού κυκλοφόρησε τό 1984, ὁ Δημήτρης Κ. Σαμσάρης δημοσίευσε τρία ἄρθρα πού ἀναφέρονται: τό πρῶτο, στό «Ἀνθρωπωνύμια τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας κατά τή Ρωμαιοκρατία μέ βάση τίς ἐπιγραφικές μαρτυρίες» (σελ. 259-291), τό δεύτερο, στίς «Ἐπιγραφικές μαρτυρίες γιά τοὺς θεσμούς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας κατά τή Ρωμαιοκρατία» (σελ. 295-306) καί τό τρίτο, μέ τή μορφή συμμεϊκτῶν, σέ «Παρατηρήσεις στή γλώσσα τῶν ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας» (σελ. 485-491). Τό κείμενο τῆς πρώτης ἐργασίας εἶχε ἀποτελέσει, ὅπως πληροφορεῖ ὁ συγγραφέας (σελ. 259 ὑποσ.*), «ἀντικείμενο ἀνακοίνωσης στό Ἡ' Διεθνές Συνέδριο Ἑλληνικῆς καί Λατινικῆς Ἐπιγραφικῆς (Ἀθήνα, 3-9 Ὀκτώβρη 1982)», ἐνῶ τό δεύτερο εἶναι διευρυμένη μορφή ἀνακοίνωσης τοῦ Σαμσάρη στό Γ' Συμπόσιο Ἱστορίας - Λαογραφίας - Γλωσσολογίας Δυτικομακεδονικοῦ χώρου (Θεσ/νίκη, Ἀπρίλιος 1982 —Τά πρακτικά εἶναι ὑπό ἐκτύπωση).

Ἀπό τήν ἀνάγνωση καί μόνο τῶν τίτλων τῶν παραπάνω τριῶν μελετῶν καί ἰδιαίτερα ἀπό τήν πληροφορία πού παρέχει ὁ συγγραφέας (σελ. 259 καί 295) ὅτι «στό Τμῆμα Ἀρχαιολογικῶν Ἐρευνῶν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἀπό τίς ἀρχές τοῦ '78» ἔχει συγκεντρωθεῖ ἐπιγραφικό ὕλικό «γιά τήν ἔκδοση τοῦ *Corpus* ἀρχαίων ἐπιγραφῶν τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας», ἀλλά καί ἀπό τά ὅσα ἀναπτύσσονται στίς σελ. 259-260, ὁ ἱστορικός - μελετητής ἀντιλαμβάνεται τό μεθοδολογικό σφάλμα τοῦ Σαμσάρη νά ταυτίζει τόν νεότερικό γεωγραφικό ὅρο «Δυτική Μακεδονία» μέ ἐκεῖνον τῆς «Ἀνω Μακεδονίας», πού εἶναι καί ὁ ἀρχαῖος δόκιμος (βλ. Στράβων 7.7.8 (C 326) καί Ἀπόσπ. ἐκ τοῦ Ζ', 12) ἄποψη πού «ἐνισχύει» μάλιστα μέ τήν παράθεση τῆς σχετικῆς —πλήν ὅμως ἑλλιποῦς— βιβλιογραφίας (σελ. 260 ὑποσ. 1).

Ἀποτέλεσμα αὐτῆς τῆς σύγχυσης εἶναι τό γεωγραφικό πλαίσιο τῆς ἐργασίας νά ὁρίζεται μέσα στό σύνορα τῆς σημερινῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας (σελ. 260 —ἡ ἔκφραση «ἑλληνικό τμῆμα τῆς Λυγκηστίδας» εἶναι μᾶλλον ἀτυχές), τό ὕλικό ὅμως πού ἐξετάζεται σ' αὐτήν νά προέρχεται καί ἀπό περιοχές τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας πού σήμερα βρίσκονται σέ γιουγκοσλαβικό ἔδαφος [πρβλ. τήν ἐπιγραφή ἀπό τό Μοναστήρι (λῆμμα: Ἀλφίδιος σελ. 287): Wace-Woodward, *BSA* 18, 1911/12, 170 ἀρ. 3= Ἀρβανιτόπουλος, *AE* 1913, 228].

Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, τά χρονολογικά ὄρια πού καθορίζονται ἀπό τόν συγγραφέα (σελ. 259 — «μέσα περίπου τοῦ 2ου π.Χ. ὡς τά μέσα τοῦ 4ου μ. Χ. αἰώνα»), ἀλλά καί ὁ ὅρος «ρωμαιοκρατία» στούς τίτλους τῶν μελετῶν του, ὀφείλονται ὡσποδήποτε σέ μιᾶ ἐκλεκτική - ὑποκειμενική θεώρηση, γι' αὐτό καί εἶναι αὐθαίρετα. Τό γεγονός ὅτι στίς περισσότερες δημοσιεύσεις, ἀπό τίς ὁποῖες ἀντλεῖ ὁ Σαμσάρης, δέν ἐπιχειροῦνται χρονολογήσεις — οὔτε ὅμως καί εἶναι δυνατή, ἀπλῶς καί μόνο ἀπό τήν ἀνθρωπωνυμική ἐξέταση τοῦ ὕλικου, μιᾶ στενότερη χρονολόγηση ὀρισμένων ἐπιγραφῶν στό α' ἢ στό β' μισό τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα — καταδεικνύει τό ἀβασάνιστο τοῦ χρονολογικοῦ πλαισίου πού ἐπιλέχθηκε καί θέτει ἐρωτηματικά σχετικά μέ τή μέθοδο πού ἀκολουθήθηκε στόν τομέα αὐτόν κατά τή συλλογή τοῦ ὕλικου. Ἡ γενική ἀσάφεια ἐπιτείνεται καί ἀπό τή διαπίστωση ὅτι στόν «ἀνθρωπωνυμικό κατάλογο» ἀποδελτιώθηκαν ὀνόματα ὅπως τά **Ἀσανδρος** (σελ. 276) καί **Θεότιας** (σελ. 279), χρονολογημένα σύμφωνα μέ τόν ἐκδότη τῆς ἐπιγραφῆς Χ. Μακαρόνα, *Θεσσαλικά* 2, 1959, 92-95 στά «τέλη τοῦ Γ' ἢ στίς ἀρχές τοῦ Β' αἰώνα π.Χ.» (δηλ. πρὶν ἀπό τά μέσα τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα), ἐνῶ ἀποσιωποῦνται ἄλλα ὅπως τά **Σταδμέας** καί **Μηριγένης** τῆς ἐπιγραφῆς SEG, I ἀρ. 267 πού χρονολογεῖται στόν "saec. I a. Chr" (δηλ. μέσα στή «ρωμαιοκρατία»).

Ὡστόσο, ἐάν ὁ Σαμσάρης εἶχε λάβει ὑπόψη του τίς ἀρχές πού ἐπανελλημμένα διετύπωσε ὁ L. Robert καί πού ἔγιναν διεθνῶς ἀποδεκτές (γιά παράδειγμα ὅσα σημειώνονται στή *RPh* 48, 1974, 187-8), θά εἶχε πεισθεῖ ὅτι ἓνα ἐπιγραφικό Σύνταγμα (Corpus) γιά νά ἔχει συνέπεια καί πληρότητα, θά πρέπει νά συμπεριλαμβάνει ὅλες τίς ἀρχαῖες ἐπιγραφές μιᾶς περιοχῆς, ἀπό τίς ἀρχαιότερες ἕως καί ἐκεῖνες τοῦ 7ου μ.Χ. αἰώνα. Πολύ περισσότερο μάλιστα, ὅταν πρόκειται γιά περιοχή πού, ὅπως συμβαίνει μέ τήν Ἀνω Μακεδονία, δέν ἔχει νά ἐπιδείξει μεγάλο πλῆθος ἐπιγραφικῶν κειμένων. Ἐξάλλου, μόνο μέ τή διαχρονική συγκέντρωση τοῦ ὕλικου εἶναι δυνατό νά ἐπιτευχθεῖ ἡ ἀποτελεσματικότερη μελέτη ὀρισμένων ἀνθρωπωνυμικῶν, θεσμικῶν, γλωσσολογικῶν κλπ. φαινομένων.

Αὐτά σχετικά μέ τά γεωγραφικά καί χρονολογικά πλαίσια τῶν τριῶν ἐργασιῶν τοῦ συγγραφέα. Ἀναφορικά τώρα μέ τή μέθοδο πού ἐφαρμόστηκε κατά τήν ἐπιλογή καί κατάταξη τῶν ἀνθρωπωνυμίων, ὕλικου βασικοῦ γιά τή συγγραφή τῶν δύο ἀπό τά τρία ἄρθρα πού ἐξετάζονται, οἱ παραλείψεις, τά λάθη, οἱ ἀβλεψίες, οἱ ἀπλοποιήσεις καί οἱ συγχύσεις πού παρατηρήθηκαν, μαρτυροῦν ἐρασιτεχνισμό στήν ἀποδελτίωση καί ἐκτίμηση πληροφοριῶν καί συχνά ἀσυγχώρητη ἐπιπολαιότητα στή διατύπωση συμπερασμάτων πού στηρίζονται τόσο στήν ἀβασάνιστη χρησιμοποίηση ἐσφαλμένων ἀναγνώσεων παλαιότερων δημοσιεύσεων ἢ φανταστικῶν τοῦ συγγραφέα, ὅσο καί στήν παρερμηνεῖα ὀνοματολογικῶν τύπων. Κοντολογίς, ἀποκαλύπτουν μίαν ἀδικοιολόγητη βιασύνη γιά συγγραφή «συνθετικῶν» ἐργασιῶν, γιά τήν ὁποία, ὥστόσο, εἶναι ἀπαραίτητη ἡ ἐφαρμογή μιᾶς αὐστηρῆς ἐπιστημονικῆς

μεθόδου που αποτελεί προϋπόθεση για την καλύτερη και πιο ολοκληρωμένη γνώση του πρωτογενούς υλικού.

Τά παραδείγματα που απαριθμούνται στη συνέχεια, απλώς και μόνον ένδεικτικά των παραπάνω παρατηρήσεων μπορούν να θεωρηθούν.

Α. «Ἑλληνικά Ἀνθρωπωνύμια» (σελ. 273-286)

1. Αἶμ[ων]. Ὁ συγγραφέας χρησιμοποιεῖ τή μεταγραφή τοῦ Α. Κεραμόπουλλου, *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* 1922, 309 (SEG I, 268), ἐνῶ ὁ λίθος (ἀρ. Κατ. Μ. Κοζάνης 7) διασώζει ΛΙΜ που συμπληρώνεται μέ ἀσφάλεια Λιμ[ναίου].

2. Ἀφροδείτων (ἢ Ἀφρόδειτος). Στή βιβλιογραφία που παρατίθεται γιά τήν ἐπιγραφή ἀπό τό Σισάνι (Wace-Woodward, *BSA* 18, 1911-12, 185-86 ἀρ. 34 στ. 16: Ἀφρόδειτος) ἀποσιωπᾶται ἡ δημοσίευση τοῦ Μ. Δήμιτσα, *Μακεδονία* 1896, 234-36 ἀρ. 216 (πρβλ. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονική Προσωπογραφία* 1955, ἀρ. 874, ὅπου τό ὄνομα μεταγράφεται Ἀφροδείτων). Ἡ ὀρθή ἀνάγνωση πάντως, σύμφωνα μέ τόν λίθο, εἶναι Μάξιμος Ἀφροδειτῶς. Γιά τή χρήση τοῦ μητρωνυμικοῦ στή Μακεδονία βλ. F. Papazoglou, "Structures ethniques et sociales dans les Balkans", *Actes du VIIe Congrès Intern. d'Épigr. grecque et latine*, Constanza 1977 (1979) 168 καί ὑποσ. 83 μέ βιβλιογραφία.

3. Ἀχε[ρόντιος] ἢ Ἀχε[ρούσιος] ἢ Ἀχε[λῳίχος]. Ἡ παράθεση τῶν τριῶν αὐτῶν δυνατῶν συμπληρώσεων που ὀφείλονται στόν Α. Κεραμόπουλλο, *AE* 1933, 47 ἐπιχειρήθηκε ἀπό τόν συγγραφέα χωρίς κανένα ἐνδοιασμό γιά τήν ὀρθότητά τους (πρβλ. καί παλαιότερη ἀνάγνωση τοῦ L. Heuzey, *RA* 18, 1868, 21-25 καί τοῦ ἴδιου, *Mission* 1876, 287-290 ἀρ. 120: Ἀχε[ρόντιος]). Ὁ Σαμσάρης δέν ἔχει ὑπόψη του τίς νεότερες ἀναγνώσεις τοῦ Χ. Μακαρόνα, *AE* 1939 Χρον. 3 ἀρ. 3 (*Γνωριμία* 1970, 363-64. Κ. Σιαμπανόπουλου, *Αἰανή* 1974, 59-61) καί τοῦ Ν. Π. Δελιαλῆ, *Σήμερα* 1.1.1960, 31, ὅπου καί ἡ ὀρθή συμπλήρωση Ἀρχε[λάου].

4. Δημοκράτεια. Τή μεταγραφή ὁ συγγραφέας ἀντλεῖ ἀπό τόν Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 21, 1966, Χρον. 82, 354 (Δημοκράτε < ι > α) ἀντί τοῦ ὀρθοῦ Δημοκράτεια που ἔχει ὁ λίθος καί παραθέτουν ὀρθά ἡ *Γνωριμία* 1970, 357 καί εἰκ. καί ὁ Κ. Σιαμπανόπουλος (*Αἰανή* 1974, 172 εἰκ. 128). Ὁ τύπος τῶν θηλυκῶν κυρίων ὀνομάτων σέ -εα ἀντί -εια εἶναι συνηθισμένος στίς μακεδονικές ἐπιγραφές καί δέν πρόκειται γιά λάθος. (Γιά τό φαινόμενο βλ. G. Mihailov, *Langue* 1943, 38-39 καί L. Robert, *RPh* 1974, 224 ἀρ. 269).

5. Διόνυσος. Ἡ ἀνάγνωση εἶναι αὐθαίρετη. Ὁ Α. Κεραμόπουλλος, *ΑΔ* 14, 1931-32 Παρτ. 38 ἀρ. 14, στόν ὁποῖο παραπέμπει, μεταγράφει Διονύσι[ο]ν. Ὁρθή εἶναι ἡ ἀνάγνωση Διονύσι vac.v [τό κενό (vac.) ὀφείλεται σέ φυσική

φθορά του λίθου, όπως εξάλλου φαίνεται και από τους υπόλοιπους στίχους]. Για την εξέλιξη της κατάληξης των αρσενικών κυρίων ονομάτων από -ιος σε -ις βλ. Σ. Μενάρδου, *Ἐξέλιξις καὶ προφορά τῆς Ἑλληνικῆς* 1972, 43. Πρβλ. και D. J. Georgacas, "On the Nominal Endings -ις, ιν in Later Greek", *CPh* 43, 1948, 243-260. *Threatte, Grammar* 1980², 400 κέ.

6. **Δρακάς**. Πολλοί εκδότες μακεδονικών επιγραφών προτιμούν τη γραφή Δρακάς επειδή, προφανώς, θεωρούν το όνομα υποκοριστικό κατά τα Θεουδάς, Ἀπολλᾶς, Σωτᾶς κλπ. Ἄλλοι τὸ τονίζουν στὴν παραλήγουσα: Δράκας (π.χ. Χ. Μακαρόνα, *AE* 1936, Παρτ. 9 ἀρ. 16 και J.M.R. Cormack, *BSA* 58, 1963, 24-26 ἀρ. 8). Ὁ τύπος Δρακάς, πού αποδέχεται ὁ Σαμσάρης, εἶναι ἀδύνατος διότι τὸ ὄνομα ἀπαντᾷ και σέ επιγραφικά κείμενα πρίν ἀπό τὴ ρωμαϊκὴ περίοδο (πρβλ. συγκεντρωμένα παραδείγματα ἀπό τόν L. Robert, *Gnomon* 35, 1963, 76 ὑποσ. 4-5). Ὁρθότερη θά ἦταν ἡ μεταγραφή τοῦ ὀνόματος ὡς **Δρακας**, χωρίς τόνο, ὅπως προτείνει ὁ L. Robert.

7. **Ἐπικάδης**. Τὸ ὄνομα Ἐπίκαδος, γιατί αὐτός εἶναι ὁ ὀρθὸς τύπος τῆς ὀνομαστικῆς, ἐσφαλμένα καταχωρεῖται στὰ «Ἑλληνικά ἀνθρωπωνύμια», ἀφοῦ πρόκειται γιά γνωστὸ ἱλλυρικό κύριο ὄνομα: βλ. O. Masson, "Les rapports entre les Grecs et les Illyriens d'après l'onomastique d'Apollonia, d'Illyrie et de Dyrrachion", *Actes des Congrès Intern. Balk. et Sud-Est Europ.* 1966, 237 και F. Papazoglou, "Structures ethniques et sociales dans les Balkans", *Actes du VIIe Congrès Intern. d'Épigr. grecque et latine* 1979, 158.

8. **[Εὐτυ]χιανός**. Στὴν επιγραφή τοῦ Μ. Κοζάνης ἀρ. Κατ. 43, ἀπό τὴν ὁποία ἀντλεῖ τὸ λῆμμα τοῦ ὁ συγγραφέας, διασώζεται ἡ κατάληξη κυρίου ὀνόματος σέ δοτικὴ πτώση (-XIANI). Ἡ μορφή αὐτή, πού ὀφείλεται σέ ἰωτακισμό, κατὰ κανόνα ἀνήκει σέ θηλυκά κύρια ὀνόματα (πρβλ. G. Daux, *BCH* 100, 1976, 223 και τοῦ ἴδιου, *δπ.π.* 104, 1980, 534-36 ἀρ. 845). Ὁρθὴ ἐπομένως θά ἦταν ἡ ἑνταξὴ τοῦ ὀνόματος ὡς θηλυκοῦ ([Εὐτυ]χιανή).

9. **Εὐτυχιανός**. Πρόκειται γιά ἐσφαλμένη ἀνάγνωση σέ ἀπελευθερωτικὴ επιγραφή τοῦ Μ. Κοζάνης (ἀρ. Κατ. 147) ἀπό τὴν Ἐξοχή. Ὁ λίθος στὸ σημεῖο αὐτὸ διασώζει τὴ γνωστὴ καταληκτικὴ ἐκφραση: Εὐτυχῶς. Τὴν επιγραφή αὐτή, μαζί και δύο ἄλλες, ἐπιχειρεῖ νά δημοσιεύσει ὁ Σαμσάρης στὴ σελ. 303, διαπράττοντας ὥστόσο σοβαρά λάθη.

10. **Ζωή**. Τὸ ὄνομα πού παραδίδεται σέ επιγραφή τοῦ Μ. Φλωρίνης (ἀρ. Κατ. 20) ὡς Ζόη, μεταγράφεται ἀδικαιολόγητα «ἐπὶ τὸ ὀρθώτερον», Ζωή. Μία Γελλία Ζόη εἶναι γνωστὴ και ἀπό τὴ Βέροια (M. Delaconlonche, *Archives* 1859, 253 ἀρ. 47). Για τὰ ἑλληνικά κύρια ὀνόματα μέ πρῶτο συνθετικό τὰ ΖΩΦΟ-, ΖΩ-, βλ. O. Masson, *BN* 8, 1957, 161-167.

11. **Κίλλης**: Στὴ βιβλιογραφία πού παραθέτει ὁ συγγραφέας (ἐπιγραφή Μ. Κοζάνης ἀρ. Κατ. 2 ἀπό τὸ Ρυάκι) παραδίδονται οἱ ἀναγνώσεις ΚΡ-- (Α. Ἀρβανιτόπουλου, *ΠΑΕ* 1912, 241) ἢ ΚΙ-- (Α. Κεραμόπουλλου, *ΑΔ* 14, 1931-32 Παρτ. 35 ἀρ. 6), οἱ ὁποῖες σέ καμιά περίπτωση δέν ἐπιτρέπουν τὴν αὐθαί-

ρετη συμπλήρωση Κίλλης του «άνθρωπωνυμικού καταλόγου». Τό ὄνομα, ὡστόσο Κίλλη, εἶναι γνωστό στόν δυτικομακεδονικό χῶρο ὡς μητρωνύμιο (Κερτίμμα Κίλλης) ἀπό ἐπιγραφή στήν Κορησό Καστοριάς (Α. Κεραμοπούλλου, ΑΕ 1932 (1934) 79 καί εἰκ. 48). Γνωστός ἐπίσης εἶναι καί ὁ τύπος Κίλλεὺς σέ ἐπιγραφή ἀπό τό Δίπορο Γρεβενῶν (Ν. Παππαδάκι, Ἀθηνᾶ 25, 1913, 449 ἀρ. 52). Καί τά δύο αὐτά παραδείγματα φαίνεται νά τά ἀγνοεῖ ὁ συγγραφέας.

12. **Κλέαγρος**. Πρόκειται γιά ἀκόμη μιὰ ἀτυχή ἔμπνευση τοῦ συγγραφέα κατά τή μεταγραφή τοῦ θηλυκοῦ κυρίου ὀνόματος **Κλεαγόρα** σέ ἀδημοσίευτη ἐπιγραφή τοῦ Μ. Κοζάνης (ἀρ. Κατ. ἀρ. 146) ἀπό τήν Ἑξοχή (στό λίθο: **Ζοείχη Κλεαγόρας**).

13. **Λυκάς**. Ἡ μεταγραφή **Τίτος Λυκάς** πού παραδίδουν ὅλοι οἱ ἐκδότες τοῦ ἐφηβικοῦ καταλόγου στό Σισάνι (στ. 11) εἶναι βέβαια λανθασμένη ἀφοῦ τό Τίτος δέν εἶναι ὄνομα γένους. Ὁ Σαμσάρης ἐπαναλαμβάνει τήν ἐσφαλμένη ἀνάγνωση τῶν παλαιότερων ἐκδοτῶν τῆς ἐπιγραφῆς, ἀγνοώντας τή διόρθωση τῆς F. Parazoglou, ΖΑ 5, 1955, 358 σέ **Τίτος Λύκας**, ὅπου τό Λύκας θά πρέπει νά θεωρηθεῖ γενική τοῦ μητρωνυμικοῦ **Λύκα**. Γιά ἄλλα παραδείγματα τοῦ ὀνόματος ἀπό τόν μακεδονικό χῶρο βλ. ἐνδεικτικά IG X 2,1 ἀρ. 511 καί 562 (Θεσσαλονίκη), Ph. Petsas, Ἀρχαία Μακεδονία III, 1977 (1983), 245 ἀρ. 9 (Λευκόπετρα) καί SEG XXVII, 1977, 277 (Μετόχι Ἡμαθίας).

14. **Λυσάνιος**. Πρόκειται βέβαια γιά τό ἀρσενικό κύριο ὄνομα **Λυσανίας**. Μακεδόνες μέ τό ὄνομα αὐτό εἶναι γνωστοί ἀπό ἐπιγραφές τῆς Ἑρέτριας, τῆς Δήλου (βλ. I. Russu, ED 8, 1938, 199), ἀλλά καί τῆς Ἡπείρου (Δ. Εὐαγγελίδη, ΑΕ 1914, 239 ἀρ. 19). Τό ὄνομα φυσικά παραδίδεται καί σέ ἐπιγραφές ἀπό τήν ἴδια τή Μακεδονία π.χ. J.M.R. Cormack, APF 22, 1973, 208 ἀρ. 13 (Ἑδεσσα). IG X 2,1 ἀρ. 70 καί *847 (Θεσ/νίκη).

15. **Μικήτης**. Ὁ συγγραφέας μεταφέρει ἀβασάνιστα τή μεταγραφή τῆς Ἀνδρειωμένου. Τό ὄνομα **Νικήτης**, ὅπως εἶναι ἡ σωστή μορφή του, εἶναι γνωστό κυρίως ἀπό ἐπιγραφές τῆς Θράκης (πρβλ. IGBR III, 2 ἀρ. 1803 καί IV ἀρ. 1957) ἐνῶ φαίνεται νά ἀπουσιάζει στή Μακεδονία.

16. **Νείκαρχος**. Στίς διάφορες δημοσιεύσεις τῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τόν Ἀγιο Ἀχίλλειο, πού παραθέτει, ἐκλεκτικά ὡστόσο, ὁ συγγραφέας, καθὼς καί στόν λίθο, τό ὄνομα καταχωρεῖται μέ τή μορφή **Νείχαρχος**. Γιά ἄλλα παραδείγματα ἀπό τή Μακεδονία τροπῆς τοῦ ἀηχου κλειστοῦ στό ἀντίστοιχο ἡχηρό δασύ (κ > χ), βλ. IG X 2,1 ἀρ. 81 στ. 1, ἀρ. 421 στ. 1-2, ἀρ. 368 στ. 3, ἀρ. 908 στ. 3 (Θεσσαλονίκη).

17. **Ὀνομαστός** ἀντί τοῦ ὀρθοῦ **Ὀνόμαστος**. Τό ὄνομα εἶναι γνωστό καί ἀπό μιὰ ἄλλη ἐπιγραφή τῶν Πετρῶν (Θ. Βράκα, Ἀριστοτέλης 35-36, 1962, 86-87. G. Daux, BCH 101, 1977, 348, 350 καί φωτ. 6. SEG XXVII, 1977, 303) στό Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (ἀρ. Κατ. 128) πού δέν μνημονεύει ὁ συγγραφέας.

18. **Παιάν.** Ἐσφαλμένα ἀποθησαυρίζεται ὡς κύριο ὄνομα τό μυθικό ὄνομα **Παιάν**, τό ὁποῖο, στό ἐπίγραμμα ἀπό τήν Περιστέρα Βοῖου (Ν. Παππαδάκι, Ἀθηνᾶ 25, 1913, 445 ἀρ. 39), ἀναφέρεται στόν Ἀπόλλωνα.

19. **Παρμενέας.** Σέ ἀδημοσίευτη ἐπιγραφή ἀπό τόν Ἅγιο Ἐλευθέριο Κοζάνης (ἀρ. Κατ. Μ. Κοζάνης 178: Εὐτύχης Παρμ/ενέας χαῖρε) κακῶς ἐκλαμβάνεται ἡ γενική τοῦ μητρωνυμικοῦ **Παρμένεα** ὡς ὀνομαστική ἀρσενικοῦ σέ -εας. Γιά τά θηλυκά κύρια ὀνόματα σέ -εα βλ. παρατηρήσεις στό ὄνομα **Δημοκράτεια**.

20. **Χ[ύτ]ρα.** Ἡ συμπλήρωση τοῦ Ν. Παππαδάκι, Ἀθηνᾶ 25, 1913, 449 ἀρ. 51 μεταφέρεται στόν «κατάλογο» χωρίς προβληματισμό. Ὡστόσο ὁ Παππαδάκις στή μεγαλογράμματη μεταγραφή τοῦ ὀνόματος σημειώνει Χ ΡΑ πού ἀσφαλῶς δέν μπορεῖ παρά νά ἀναγνωρισθεῖ **Χαρά**. Τό ὄνομα αὐτό, ἀντίθετα ἀπό τό ἀνύπαρκτο (;) Χύτρα, εἶναι γνωστό καί ἀπό ἄλλες ἐπιγραφές καί ἀπὸ τῆς προσδοκίης τῶν γονέων γιά τά παιδιά τους, βλ. π.χ. *GIG* III, 4215 (Τελμησσός). G. Rougemont, *Études Classiques* (Univ. Aix) 3, 1968-70, 4-6 ἀρ. 2 (Μασσαλία). Πρβλ. καί Preisigke, *Namenbuch*, στή λέξη.

21. [...] **εῶνικος.** Δέν πρόκειται γιά κατάληξη κάποιου κύριου ὀνόματος σέ -ικος, ἀλλά γιά ἀτυχή χωρισμό τῶν λέξεων τοῦ πρώτου στίχου ἀδημοσίευτης ἐπιγραφῆς τοῦ Μ. Φλωρίνης (ἀρ. Κατ. 5). Στήν ὀρθή ἀνάγνωση, πού παρατίθεται στή συνέχεια, ὑπογραμμίζονται τά γράμματα ἐκεῖνα πού ἔχουν ἐκληφθεῖ ἀπό τόν συγγραφέα ὡς τμήμα κυρίου ὀνόματος: Ἡρωι Συνεγδή-μ[ωι] νέφ vac Νικοπο/λια <ν> / <ή> Συ <ν> ε/γδήμ/ου.

22. [...] **κονας** [...] **κάνειος.** Στήν περίπτωση αὐτή τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ Μ. Κοζάνης (ἀρ. Κατ. 156) δέν ἀναγνωρίστηκε οὔτε τό ρωμαϊκό ὄνομα γένους **Κάνειος**, πού παρατίθεται μάλιστα ὡς κατάληξη ἀρσενικοῦ κυρίου ὀνόματος, οὔτε ὅμως καί τό συντετμημένο προωνύμιο (praenomen) **Λ(ούκιος)**, πού ἐκλαμβάνει ὡς ἐπίθημα -ΑΣ. Ἡ ὀρθή μεταγραφή τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς, πού ἀπό τόν συγγραφέα θεωρεῖται μάλιστα ὡς ἀδημοσίευτη (βλ. ἀντίθετα *Bull. Épig.* 1969, 365 καί *SEG* XXV, ἀρ. 706) ἔχει ὡς ἐξῆς:---/ΚΟΝ·Λ(ούκιος)/Κάνειος/ Εὐπορ/ος.

23. [...] **στραυκος.** Ἐπαναλαμβάνεται ἐδῶ τό λάθος τοῦ Κ. Σιαμπανόπουλου, *Αἰανή*, 1974, 200-202 εἰκ. 168 (Πρβλ. καί *Γνωριμία* 1970, 331) καί δέν μεταγράφεται ὀρθά ὁ πρῶτος στίχος τῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τήν Καισάρεια στήν τοπική Συλλογή (ἀρ. Κατ. 17). Ἡ παρεξήγηση καταφαίνεται ἀπό τή σωστή ἀνάγνωση: **στρ(ατιώτου) Λύκου**.

24. [...] **τολλας.** Ἐσφαλμένη μεταγραφή, ἀντί τοῦ γνωστοῦ μακεδονικοῦ ὀνόματος Ἰόλλας, στήν ἀρχή τοῦ πρώτου στίχου τῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τόν Περδίκκα Κοζάνης (ἀρ. κατ. Μ. Κοζάνης 894) πού παρουσιάζεται μάλιστα ὡς ἀδημοσίευτη, ἐνῶ ἔχει ἐπανειλημμένα δημοσιευτεῖ ὀρθά (πρβλ. *SEG* XXX, 1980 [1983] 575, ὅπου καί ἡ προηγούμενη βιβλιογραφία).

Β. «Ξένα ἀνθρωπωνύμια» (σελ. 286-291)

1. **Ἀνούκι.** Δέν πρόκειται βέβαια γιά τό «χαρακτηριστικό αἱγυπτιακό ὄνομα Ἀνούκιν», ὅπως καταλήγει στήν ἔρευνά του ὁ συγγραφέας (σελ. 305) ἐπιχειρώντας μάλιστα καί δημογραφικές ἐκτιμήσεις, ἀλλά γιά τό ὄνομα **Λούκις** στήν αἰτιατική. Αὐτό τουλάχιστο προκύπτει ἀπό τήν ὀρθή ἀνάγνωση τῶν στ. 12-16 μιᾶς ἀπό τίς τρεῖς ἀδημοσίευτες ἀπελευθερωτικές ἐπιγραφές τοῦ Μ. Κοζάνης (ἀρ. Κατ. 147), ἀπό τήν Ἑξοχή: **ὁ/νόμ/ατι Λ/ούκι/ν.**

2. **Ἀφία.** Τό «ξένο» ὄνομα προήλθε ἀπό ἀτυχή χωρισμό τῶν λέξεων τῶν δύο πρώτων στίχων τῆς ἐπιγραφῆς (ἀρ. Κατ. Μ. Φλωρίνης 27) ἀπό τήν Ἀχλάδα, παράλληλα ὅμως καί ἀπό τήν μή ἀναγνώριση λάθους τοῦ λιθοξόου. Ἀποτέλεσμα τοῦ διττοῦ αὐτοῦ σφάλματος τοῦ συγγραφέα ἦταν τό ΑΥΡΗΛΙΑΦΙΑΓ/ΠΑ τοῦ λίθου, νά μεταγραφεῖ ὡς Αὐρηλία Ἀφία, ἐνῶ ἡ ὀρθή ἀνάγνωση εἶναι **Αὐρηλία Φι <λ>ίπ/πα.** Ὁ βωμός μέ τήν παραπάνω ἐπιγραφή ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπό τόν Α. Κεραμόπουλλο, ΑΔ 14, 1931-32 Παρτ. 40 ἀρ. 18 μέ ἑλλιπή ἀνάγνωση.

3. **Βαρίνη.** Στόν πρώτο στίχο ἀδημοσίευτης ἐπιγραφῆς ἀπό τήν Κοζάνη (ἀρ. κατ. Μ. Κοζάνης 52) ὁ λιθοξόος ἀντί τοῦ γνωστοῦ θηλυκοῦ κυρίου ὀνόματος **Ἑαρίνη** χάραξε ἀρχικά ἀπό λάθος Βαρίνη, πράγμα πού ὥστόσο ὁ ἴδιος στή συνέχεια διόρθωσε σέ **Ἑαρίνη.** Τό ὄνομα αὐτό ἀπαντᾷ στήν Ἀμφίπολη (ΑΔ 19, 1964, Χρον. 378 ἀρ. 3). Ἕνας Εἰαρινός (sic) εἶναι γνωστός ἀπό τήν Πύδνα (Δήμιτσα, *Μακεδονία* 1896, 131-32 ἀρ. 160). Τό ἀνθρωπωνύμιο αὐτό εἶναι γνωστό καί ἀπό ἐπιγραφές τῆς Λάρισας (IG IX. 2 ἀρ. 538 στ. 41 καί ἀρ. 546 στ. 25). Ἑλληνικό ὄνομα τό **Ἑάρινος / Ἑαρίνη**, ἀναφέρεται, ὅπως καί τά **Θέρινος / Θερίνη**, στίς ἐποχές τοῦ ἔτους καί δέν πρέπει νά καταχωρηθεῖ στά «ξένα ἀνθρωπωνύμια».

4. **Κάπυλλος.** Ἐσφαλμένα κατατάσσεται στά «ξένα» ὀνόματα. Γιά τά κύρια ὀνόματα σέ -υλλος βλ. E. Locker, *Glotta* XXII, 1934, 65 κέ.

5. **Ματυμιανός.** Στή δημοσίευση τῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τόν Ν. Π. Δελιαλῆ, *Οἰκοδομή Β'*, 1959, 147 πού δέν λαμβάνει ὑπόψη του ὁ συγγραφέας, παρατίθεται ἡ ὀρθή μεταγραφή τοῦ ρωμαϊκοῦ ὀνόματος: **Μαξιμιανός.**

6. **Φουνδίνος.** Ὁ συγγραφέας ἀντί γιά τήν ὀρθή ἀνάγνωση τοῦ ὀνόματος (**Φουνδανός**) —πού ἤδη εἶχε ἀναγνωριστεῖ στόν *Λόγιο Ἑρμῆ*, 1.7.1811 σελ. 201-202, στήν *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια Κ'*, 1900, τεύχος 42, 461 καί στή *Γνωριμία* 1970, 269-270—, παραθέτει τή λανθασμένη μεταγραφή **Φουνδίνος** τῶν Duchesne-Bayet, *Mémoire* 1876, 100-101 ἀρ. 134 καί τοῦ Μ. Δήμιτσα, *Μακεδονία* 1896, 234-36 ἀρ. 216. Λανθασμένη ἐξάλλου εἶναι καί ἡ ἀνάγνωση **Φουνδανός** τῶν Wace-Woodward, *BSA* 18, 1911-12, 185-86 ἀρ. 34 πού υἱοθετεῖ ὁ Δ. Κανατσούλης στήν Προσωπογραφία του (1955, ἀρ. 1464). Τό ὄνομα **Φουνδανός** ἀνήκει στήν κατηγορία τῶν ρωμαϊκῶν ἐπωνυμιῶν (cognomina) πού προέρχονται ἀπό ἐθνικά (Fundī > Fundanus). Βλ. γιά τήν προέλευση καί τή διάδοση I. Kajanto, *Latin Cognomina* 1965, 182.

Ὁ Σαμσάρης ὥστόσο δέν περιορίζει τόν ζήλο του μόνο στήν ἄσκοπη συμπλήρωση καί «ἀποκατάσταση» τῆς μορφῆς τῶν κυρίων ὀνομάτων ἀπό τά ἐπιθήματα πού ἀνευρίσκει (ἢ ἐφευρίσκει). Κατατάσσοντας τά «εὐρήματά» του στόν «ἀνθρωπωνυμικό κατάλογο» ὡς βέβαιες ἀναγνώσεις, δημιουργεῖ σύγχυση πού ἐπιτείνεται στά συμπεράσματα πού ἀκολουθοῦν μέ ἀποτελεσματικά ἀλλοιώνεται τό ἀνθρωπωνυμικό πρόσωπο τῆς περιοχῆς.

Ἔτσι ἡ κατάληξη **-μος**, ἔστω καί μέ ἐρωτηματικό, καταχωρεῖται ὡς [**Ἀγησίδα;**] **μος**. Τό **-νίκη**, ὡς [**Βερε]**νίκη, σύμφωνα μέ τήν ἀποκατάσταση τοῦ Ν. Παππαδάκι, Ἀθηνᾶ 25, 1913, 433-34 καί ὄχι σύμφωνα μέ τήν ὀρθότερη πρόταση τοῦ Α. Κεραμόπουλλου, ΑΔ 14, 1931-32 Παρτ. 37 ἀρ. 11, ([**Ν]**ίκη ἢ [**Δ]**ίκη) πού ἀνταποκρίνεται καί στό κενό στήν ἀρχή τοῦ στίχου. Τό **-λιναῖος**, ὡς [**Μυ]**λιναῖος, κατά τήν ὑποθετική ἀποκατάσταση τοῦ Α. Κεραμόπουλλου, ΑΕ 1934, 42-43. (Στήν περίπτωση αὐτή μάλιστα, ὁ συγγραφέας παραθέτει στόν «κατάλογο» σελ. 286 τό ἴδιο αὐτό ὄνομα καί μέ τή μορφή [...]**αναῖος**, ἀντλώντας τή φορά αὐτή ἀπό τόν Β. Θεοφανίδη, ΑΕ 1939-41 (1948) Ἀρχ/κά Χρον. 10 ἀρ. 36 εἰκ. 13). Τέλος τό **-ος**, σύμφωνα μέ τήν ὑποθετική συμπλήρωση τοῦ Α. Κεραμόπουλλου, ΠΑΕ 1932, 47, καταχωρεῖται ὡς [**Θεόδωρ**]ος.

Σέ τί ἐξάλλα ἀνθρωπωνυμικά κατασκευάσματα ὁδηγεῖ μιά παρόμοια τακτική παραγωγῆς ἀνθρωπωνυμίων «κατά παραγγελίαν» καταφαίνεται ἀπό τό λῆμμα [**Γέλ;**]ω[ν] τοῦ «καταλόγου», ὅπου ἀπό ἓνα καί μόνο γράμμα ἐπιχειρεῖται ἡ ὡς διά μαγείας ἀποκατάσταση τοῦ ὑπολοίπου κυρίου ὀνόματος.

Ἡ μεγαλύτερη ἐντούτοις σύγχυση στόν κατάλογο τῶν ἀνθρωπωνυμίων προέρχεται ἀπό τήν αὐτούσια παράθεση, χωρίς καμιά κριτική διάθεση, τῶν ἀναγνώσεων ἀριθμοῦ κυρίων ὀνομάτων πού πρότειναν στό παρελθόν ὁ Ν. Παππαδάκις, Ἀθηνᾶ 25, 1913, 462-477 καί ὁ Woodward, JHS 33, 1913, 337-346 δημοσιεύοντας τό γνωστό «Δόγμα τῶν Βαττυναίων». Ἐνδεικτικά καταγράφονται ἐδῶ ὀρισμένες (καί μόνο) παρερμηνεῖες καί ἐσφαλμένες ἀναγνώσεις, ἐνῶ ἀντίστοιχα παρατίθενται οἱ ὀρθές μεταγραφές, καρπός ἐπισταμένης μελέτης τοῦ λίθου καί τοῦ ἀπογράφου τῆς ἐπιγραφῆς πού σήμερα εἶναι ἐντοιχισμένη στήν ἐξωτερική πλευρά τῆς κόγχης τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ τῆς Καστοριᾶς:

στ. II, 51 Ἀρπαλος (Παππαδάκις) ἀντί γιά τό ὀρθό Δέγμος (Woodward)

στ. I, 48 Εὐέτης(;) (Woodward) ἀντί γιά τό ὀρθό Ὁρέστης

στ. III, 54 Νεότειμος (Παππαδάκις) ἀντί γιά τό ὀρθό Θεότειμος (Woodward)

στ. I, 57 Πρατονεΐκης (Woodward) ἀντί γιά τό ὀρθό Στρατονεΐκης

στ. III, 52 Τίμαιος (Παππαδάκις) ἀντί γιά τό ὀρθό Ῥάδιος.

στ. III, 52 Ῥάφιος (Woodward) ἀντί γιά τό ὀρθό Ῥάδιος.

στ. I, 58 Φιλίσκος (Παππαδάκις) ἀντί γιά τό ὀρθό Πρ]εῖσκος.

στ. I, 58 ; [**Ἀν**]δρεῖσκος (Woodward) ἀντί γιά τό ὀρθό Πρ]εῖσκος.

Ἐξάλλου, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ κύρια ὀνόματα πού συμπεριλαμβάνονται στὸν «κατάλογο» ὡς ὑπάρχοντα στὸ «Δόγμα» δὲν ἀναφέρονται σὲ καμμιὰ ἀπὸ τίς δημοσιεύσεις π.χ. **Εὐχειρος, Θεόφιλος** (πιθανή σύγχυση μέ τὸν **Θεόφιλο Ἀλεξάνδρου** τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸ Σισάνι: Wace-Woodward, *BSA* 18, 1911-12, 185-186 ἀρ. 34 στ. 13), **Ποσ(ε)ιδώνιος** κλπ. Τέλος ἡ συχνότητα, μέ τὴν ὁποία ἀπαντοῦν ὀρισμένα ὀνόματα στὴν ἐπιγραφή τῶν Βαττυναίων π.χ. **Παρμενίων**, καθὼς στηρίζεται σὲ ἐσφαλμένες ἀναγνώσεις, εἶναι παραπλανητική.

Στὴν βεβιασμένη σύνταξη τοῦ «ἀνθρωπωνυμικοῦ καταλόγου» θά πρέπει ἀσφαλῶς νά ὀφείλονται καί οἱ παραλείψεις ὀνομάτων ἀπὸ ἐπιγραφές, τῶν ὁποίων ὥστόσο ἀποδελτιώθηκαν τὰ κείμενα, ἢ οἱ παραλείψεις ὀνομάτων πού ὀφείλονται σὲ πλημμελή βιβλιογραφικὴ ἐνημέρωση. Ἔτσι, ἐνῶ ὑπάρχουν ὡς λήμματα τὰ κύρια ὀνόματα **Δημοκράτεια** καὶ **Κάστωρ** τῆς ἐπιγραφῆς πού δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 21, 1966, Χρον. 354 ἀπὸ τὴν Αἰανή, ἀποσιωποῦνται τὰ **Δημοκράτης** καὶ **Προκοπή** τῆς ἴδιας ἐπιγραφῆς. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἐνῶ ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται (σελ. 299) ἐκτενέστατα στὸν **Δομίτιο Εὐρύδικο** τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν Βελβενδό (*SEG* XVI ἀρ. 390), δὲν τὸν συμπεριλαμβάνει στὸν κατάλογό του. Χωρὶς μνεῖα παραμένουν ἐπίσης τὰ ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὴν Κορησό (**Κερτίμμα Κίλλης**) πού δημοσίευσε μέ ἐσφαλμένη ἀνάγνωση ὁ Α. Κεραμόπουλλος, *ΑΕ* 1932, 79, ἐκεῖνο τῆς ἐπιγραφῆς ἀπὸ τὸν Βελβενδό (**Μ. Οὐλπιος Μ. Αἰμιλιανοῦ υἱός Ἀνδρόνεικος**) πού δημοσίευσαν οἱ Wace-Woodward, *BSA* 18, 1911-12, 188 ἀρ. 36, καὶ ὅσα ἀναφέρονται στὴν ἐπιγραφή ἀπὸ τὰ Σέρβια (*RA* 26 II, 1873, 53), γιὰ νά περιοριστεῖ κανεὶς σὲ ἓναν μικρὸ ἀριθμὸ.

Ὁ ἐρασιτεχνικὸς τρόπος μέ τὸν ὁποῖο πραγματοποιήθηκε ἡ συλλογὴ τοῦ ὕλικου γίνεται ἀνάγλυφος καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι πολλὲς ἀπὸ τίς ἐπιγραφές πού ἐμφανίζονται ὡς ἀδημοσίευτες, στὴν πραγματικότητα ἔχουν δημοσιευτεῖ καὶ μάλιστα, ὀρισμένες ἀπὸ αὐτές, κατ' ἐπανάληψη. Ἡ ἄγνοια αὐτῆ τῆς βιβλιογραφίας ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα σὲ πολλὲς περιπτώσεις νά ἐπιχειροῦνται περιέργες ἀναγνώσεις καὶ εὐφάνταστες συμπληρώσεις. Στὸν ἐνδεικτικὸν κατάλογο πού ἀκολουθεῖ σημειώνονται μόνον οἱ βασικὲς δημοσιεύσεις καὶ δὲν γίνεται μνεῖα τῶν ἔμμεσων δημοσιεύσεων.

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 14 τοῦ Μ. Φλωρίνης δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Α. Rüsche, *JdI* 84, 1969, 146-147 ἀρ. 127 καὶ τὴν Μ. Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα* 1983, 198-99 ἀρ. 136 (λήμμα: Ἀλέξανδρος, Ἀρτεμίδωρος, Αὐρήλιος)*.

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 894 τοῦ Μ. Κοζάνης δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 29, 1973-74 (1980) Χρον. 725 καὶ εἰκ. 522 γ-δ (H.W. Catling, *AR*

* Τὰ κύρια ὀνόματα παρατίθενται ὅπως αὐτὰ καταγράφονται στὸν κατάλογο τοῦ Σαμσάρη.

1981-82, 41. *Bull. Épigr.* 1982, 207. *SEG XXX*, 1980 (1983) ἀρ. 575) (λῆμμα: Ἀμύντας, Ν[...], [...]τολλας).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 889 τοῦ Μ. Κοζάνης δημοσιεύτηκε (μερικῶς) στή συλλογικὴ ἐργασία *Γνωριμία* 1970, 144, Πρβλ. καὶ J. Touratsoglou, *Pulprudeva* II, 1978, 137-38 ἀρ. 12β (λῆμμα: Ἀρίστων).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 94 τοῦ Μ. Φλωρίνης δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 24, 1969, Χρον. 334 καὶ πίν. 343β (*BCH* 95, 1971, 971 εἰκ. 380) (λῆμμα: Γλαυκίας).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 156 τοῦ Μ. Κοζάνης ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Φ. Πέτσα, *ΑΔ* 21, 1966 (1968) Χρον. 354 καὶ πίν. 378γ (*Bull. Épigr.* 1969, 365 *SEG XXV*, 706) (λῆμμα: Εὐπορος).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 20 τοῦ Μ. Φλωρίνης ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὴν Μ. Λαγογιάννη, *Πορτραῖτα* 1983, 203 ἀρ. 149 (λῆμμα: Ζωή, Ἡρακλείδης, Αὐρήλιος).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 12 τοῦ Μ. Κοζάνης δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Α. Κεραμόπουλλο, *ΠΑΕ* 1932, 47 (Κ. Σιαμπανόπουλου, *Αἰανή* 1974, 68 ὑποσ. 1) (λῆμμα: Θεόδωρος).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 895 τοῦ Μ. Κοζάνης ἔχει δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν Ι. Τουράτσογλου, *ΑΔ* 29, 1973-74 (1980) Χρον. 725 πίν. 522ε (*Bull. Épigr.* 1982, 207. *SEG XXX*, 1980 (1983) (λῆμμα: Λιμναῖος, Ὀρέστης).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 11 τοῦ Μ. Φλωρίνης ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Κ. Κωνσταντινίδη, *Ἀριστοτέλης* 10, 1958, 20-21 (Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικά* 5, 1963, 92 ἀρ. 26 ὑποσ. 7) καὶ τὸν Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15, 1975, 306-307 ἀρ. 193 πίν. 223 (λῆμμα: Λυσίμαχος, Αὐρήλιος, Ἰουλιανός).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 27 τοῦ Μ. Φλωρίνης ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Α. Κεραμόπουλλο, *ΑΔ* 14, 1931-32 Παρτ. 40 ἀρ. 18 (λῆμμα: Παράμονος, Φίλιππος, Αὐρηλία, Ἀφία).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 163 τοῦ Μ. Κοζάνης ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν Ν. Δελιαλῆ, *Οἰκοδομή Β'*, 1959, 147 (λῆμμα: Ματυμιανός, Νικ [...]).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 166 τοῦ Μ. Κοζάνης ἔχει δημοσιευτεῖ ἀπὸ τὸν G. Daux, *BCH* 83, 1959 Chr. 699 εἰκ. 15 (σελ. 700) (L. Robert, *Hellenica* XI-XII, 1960, 589-595 καὶ πίν. XXXIII, 1. *SEG XXV*, 707) (λῆμμα: [Μέ;]νανδρ(ο)ς).

— Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 7 τοῦ Μ. Κοζάνης δημοσιεύτηκε στήν Ἐφημ. «Ἡχώ τῆς Μακεδονίας» Φύλλο 2/3.9.1914 καὶ ἀπὸ τὸν Α. Κεραμόπουλλο, *Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος* 1922, 309 καὶ εἰκ. (*SEG I*, 268) (λῆμμα: [Ἱππό ἢ Νικό;] στρατος).

Ἀναφορικά με τὸν τόπο ἀνεύρεσης τῶν διαφόρων ἐπιγραφῶν οἱ πληροφορίες πού παρατίθενται, παραπλανητικές καθὼς εἶναι σέ ἀρκετές περιπτώσεις, συμβάλλουν καὶ αὐτές με τὴν σειρά τους στήν ἀρνητικὴ ἐντύπωση

πού αποκομίζει ο ειδικός για την αξιοπιστία των στατιστικῶν ἀναλύσεων τοῦ συγγραφέα.

Στὸ λήμμα **Ἀμύντας** ἀναφέρεται καὶ ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 894 τοῦ Μουσείου Κοζάνης ὡς προερχόμενη ἀπὸ τὸν Κόμανο, ἐνῶ βρέθηκε κατὰ τὴ διάρκεια ἐργασιῶν (τῆς ΕΔΟΚ-ΕΤΕΡ γιὰ λογαριασμό τῆς ΔΕΗ) διάνοιξης αὐλακας ἀκριβῶς ἔξω ἀπὸ τὴν Κοινότητα τοῦ Περδίκκα (Θέση Λιβιάδι). Πρβλ. Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 29, 1973/4 (1980) Χρον. 725.

Στὰ λήμματα **Θεόδωρος** καὶ **Φίλιππος** ἀναφέρεται ὡς προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς ἀρ. 12 τοῦ Μουσείου Κοζάνης τὸ χωριὸ Κρόκος, ὅπου πράγματι βρέθηκε ὁ λίθος. Ἦδη ὅμως ὁ πρῶτος ἐκδότης τῆς Α. Κεραμόπουλλος (ΠΑΕ 1932, 47) ὀρθά τὴν ἀπέδωσε στὴν γειτονικὴ Καισαρειά.

Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 27 τοῦ Μουσείου τῆς Φλώρινας οὔτε «ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Φλώρινας» προέρχεται, οὔτε ὅμως εἶναι καὶ «ἄγνωστης προέλευσης», ὅπως ἀλλοῦ ὑποστηρίζει ὁ συγγραφέας. Βέβαιο εἶναι ὅτι βρέθηκε στὴν Ἀχλάδα, ὅπου ἐντοπίστηκαν καὶ ἄλλες ἀρχαιότητες. Πρβλ. Α. Κεραμόπουλλου, ΑΔ 14, 1931/32 Παρτ. 40, ἀρ. 18 (λήμμα: Παράμονος, Ἀφία, Αὐρήλιος).

Ἡ δημοσιευμένη ἀπὸ τοὺς Ν. Παππαδάκι (Ἀθηνᾶ 25, 1913, 446 ἀρ. 43) καὶ Wace-Woodward (BSA 18, 1911/12, 185 ἀρ. 33) ἐπιγραφή δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰ Γρεβενά, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν Ἅγιο Γεώργιο Γρεβενῶν ὅπως ἀναφέρουν καὶ οἱ δύο ἐκδότες (λήμμα: Δημήτριος, Νεοπτόλεμος).

Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 895 τοῦ Μουσείου Κοζάνης πού σχετίζεται μὲ τὴ λατρεία τῆς Ἐνοδίας, βρέθηκε βέβαια «ἐγκαταλελειμμένη εἰς οἰκίαν τῆς Πτολεμαΐδος» ὅπως ἀναφέρει ὁ πρῶτος ἐκδότης (Ι. Τουράτσογλου, ΑΔ 29, 1973/74 (1980) Χρον. 725), τὸν ὁποῖο ἀγνοεῖ ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ πιθανότατα μεταφέρθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τὴν γειτονικὴ Ἐξοχή, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ λατρεία τῆς θεότητας αὐτῆς (λήμμα: Λιμναῖος).

Στὰ λήμματα **Λυκαρίων**, **Λυσίμαχος** καὶ **Σελήνη** ὁ συγγραφέας ἀναφέρει ὡς προέλευση τῆς σχετικῆς ἐπιγραφῆς τὴν Πτολεμαΐδα καὶ παραπέμπει στὸν Ν. Παππαδάκι (Ἀθηνᾶ 25, 1913, 434 ἀρ. 13), ὅπου ὥστόσο δηλώνονται ὡς τόπος προέλευσης τοῦ λίθου οἱ Πύργοι τῆς Ἑορδαίας. Ἡ σύγχυση προφανῶς ὀφείλεται στὴν πληροφορία τοῦ Α. Κεραμόπουλλου (ΑΔ 14, 1931/32 Παραρτ. 37 ἀρ. 10) ὅτι ὁ λίθος μεταφέρθηκε στὴν Πτολεμαΐδα, τὴν ὁποία υἱοθέτησε ὁ συγγραφέας χωρὶς φυσικὰ νὰ ἀνατρέξει καὶ στὴν προγενέστερη καὶ ἐγκυρότερη δημοσίευση τοῦ Παππαδάκι.

Στὰ λήμματα **Ἀδίστη**, **Βούτιχος** καὶ **Μενέδημος** ἀναφέρεται ἡ ἐσφαλμένη προέλευση τῆς ἐπιγραφῆς πού μνημονεύει ὁ Α. Κεραμόπουλλος (ΑΕ 1933, 48) καὶ δὲν λαμβάνονται διόλου ὑπόψη οἱ παλιότερες ἐκδόσεις τοῦ κειμένου, ὅπου ὀρθά δηλώνεται ὡς τόπος προέλευσης ἡ Αἰανή (πρβλ. L. Heuzey, RA 1868, 25-26 καὶ τοῦ ἴδιου, Mission 1876, 290-291 ἀρ. 121 = Kai-

bel, *Epigrammata graeca* 1878, ἀρ. 514. Μ. Δήμιτσα, *Μακεδονία 1896*, 222-223 ἀρ. 214.

Ἡ ἐπιγραφή ἀρ. 172 τοῦ Μουσείου Φλωρίνης (λῆμμα: Αὐρήλιος) δὲν προέρχεται «ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Φλώρινας» ἀλλὰ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν Ἀχλάδα. Πρβλ. τελευταῖα Φ. Πέτσα, *Μακεδονικά* 15, 1975, 307 ἀρ. 193.

Ἀπὸ τὰ διάφορα συμπεράσματα, στὰ ὁποῖα καταλήγει ὁ συγγραφέας τὰ πλέον αὐθαίρετα καὶ ἀστήρικτα εἶναι ἐκεῖνα πού ἀναφέρονται στὸν «ἀνθρωπωνυμικὸ ἐκρωμαϊσμό» τῶν Μακεδόνων (σ. 266-7 καὶ 272 κέ.). Ὁ Σαμσάρης μάλιστα παραθέτει γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ καὶ πίνακα στὴ σελ. 272 (βλ. ἀμέσως παρακάτω) πού συνοδεύει μὲ μερικές γενικές παρατηρήσεις χωρὶς ὥστόσο νὰ διευκρινίζει πῶς ἐννοεῖ τὸν «ἐκρωμαϊσμό» αὐτό. Ἀσφαλῶς τὸ παραπάνω σχῆμα δὲν τεκμηριώνεται διότι στερεῖται ἐπιστημονικῶν ἐρεισμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΤΑΔΙΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝΥΜΙΚΟΥ ΕΚΡΩΜΑΙΣΜΟΥ

Στάδια	Ὄνόματα
Πρῶτο	Δύο ἑλληνικά ὀνόματα σέ ὀνομαστική πτῶση σύμφωνα μέ τὸ ρωμαϊκὸ ὀνοματολογικὸ τύπο.
Δεύτερο	Ἕνα ἑλληνικὸ κι ἕνα ρωμαϊκὸ ὄνομα (τό πατρωνυμικὸ σέ γενική πτῶση σύμφωνα μέ τὸν ἑλληνικὸ ὀνοματολ. τύπο).
Τρίτο	Ἕνα ἑλληνικὸ κι ἕνα ρωμαϊκὸ ὄνομα (καὶ τὰ δύο σέ ὀνομαστική πτῶση).
Τέταρτο	Τρία ὀνόματα (δύο ἑλληνικά κι ἕνα ρωμαϊκὸ).
Πέμπτο	Τρία ὀνόματα (δύο ρωμαϊκά κι ἕνα ἑλληνικὸ ὡς <i>cognomen</i>).
Ἕκτο	Τρία ρωμαϊκά ὀνόματα (= πλήρης ἀνθρωπωνυμικὸς ἐκρωμαϊσμός).

Ἡ ἀπόκτηση τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας καὶ ἡ υἱοθέτηση τῆς ρωμαϊκῆς ἀνθρωπωνυμικῆς τυπολογίας τῶν **tria nomina** (*praenomen+nomen+cognomen*) ἀπὸ τοὺς **peregrini** ὅλων τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Αὐτοκρατορίας ἀκολουθεῖ ὀρισμένες γενικές ἀρχές πού παρουσιάζουν μικρές μόνο ἀποκλίσεις μεταξὺ τοὺς ἀνάλογα μέ τὴν περιοχὴ καὶ τὴν ἐποχὴ.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ἡ παρουσία τοῦ **praenomen** εἶναι σπάνια, ἰδιαίτερα μετὰ τὸν 2ο μ.Χ. αἰ. Ἡ συχνότερη μορφή μέ τὴν ὁποία ἐμφανίζονται τὰ ἑλληνορωμαϊκά ὀνόματα, συνίσταται στὴν παράθεση τοῦ ὀνόματος γένους πού εἶναι ρωμαϊκὸ καὶ τοῦ ἐπωνυμίου (**cognomen**) πού εἶναι συνήθως ἑλληνικὸ (π.χ. Μάριος Πατάμων). Ἡ προτίμηση τῶν **duo nomina** (**nomen+cognomen**) δὲν ἔχει καμμιά σχέση μέ κάποιο «στάδιο ἀνθρωπωνυμικοῦ ἐκρωμαϊ-

σμοῦ», ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ σχετίζεται μέ τήν εὐρύτατα διαδεδομένη συνήθεια σέ πολλές ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας νά παραλείπεται τό *praenomen* (Γιά τή Μακεδονία βλ. F. Parazoglou, *ŽA* 5, 1955, 362).

Τό πρῶτο «στάδιο», ὁ δῆθεν ἀνθρωπωνυμικός τύπος «δύο ἑλληνικά ὀνόματα σέ ὀνομαστική πτώση σύμφωνα μέ τόν ρωμαϊκό ὀνοματολογικό τύπο» ὀφείλεται σέ ἐσφαλμένες ἀναγνώσεις, πού δέχεται ἀβασάνιστα ὁ συγγραφέας, τῆς μορφῆς **Φίλιππος Μακεδόν** (Μ. Δήμιτσα, *Μακεδονία* 1896, ἀρ. 216) ἀντί τοῦ ὀρθοῦ **Φίλιππος Μακεδόν <ος> καί Παράμονος Πρατονεΐκης**, ὅπου τό δεύτερο ἐκλαμβάνεται ὡς ἀρσενικό κύριο ὄνομα σέ ὀνομαστική (σελ. 266), ἐνῶ φυσικά πρόκειται γιά τή γενική τοῦ μητρωνυμικοῦ **Στρατονεΐκη** (βλ. σχετικά στήν κριτική τοῦ «καταλόγου» καί στό λήμμα: **Πρατονεΐκης**).

Τό δεύτερο ἀπό τά παραδείγματα πού ἐπικαλεῖται ὁ συγγραφέας (ὅπ.π.) **Αἴλιος Ἀνδράγαθος** δέν εἶναι ἀνάγκη νά σχολιαστεῖ ἰδιαίτερα. Τό **Ἀνδράγαθος** δέν εἶναι ἀσφαλῶς τό πατρωνυμικό κάποιου Αἰλίου, ἀλλά ἀπλούστατα τό παλιό κύριο ὄνομα ἑνός μακεδόνα πού μέ τήν παραχώρηση τῆς *civitas romana* πῆρε τή θέση τοῦ *cognomen* στό νέο του ρωμαϊκό ὄνομα: **Αἴλιος Ἀνδράγαθος**.

Τό συμπέρασμα τοῦ συγγραφέα ὅτι «δυστυχῶς δέν μπορεῖ κανεῖς νά ἐκτιμήσει τόν ἀριθμό τῶν προσώπων αὐτῶν, γιατί ἀνάμεσα στούς φορεῖς δύο ἑλληνικῶν ὀνομάτων (σέ ὀνομαστική πτώση) θά ἔπληρχαν καί Ρωμαῖοι πού εἶχαν ἐξελληνιστεῖ, ἀλλά διατηροῦσαν τόν ρωμαϊκό ὀνοματολογικό τύπο» δείχνει σέ τί εἶδους ὑπερβολές μπορεῖ νά ὀδηγήσουν παρόμοιες ἀπλουστεύσεις.

Τό δεύτερο «στάδιο» δέν ἀποτελεῖ παρά μία πολύ διαδεδομένη συνήθεια τῶν *peregrini* σέ πολλές ἐπαρχίες νά χρησιμοποιοῦν καί νά προσαρμόζουν στόν ντόπιο ὀνοματολογικό τύπο ρωμαϊκά ὀνόματα τῆς μόδας (*praenomina*, *nomina* καί *cognomina*). Αὕτη ἀκριβῶς ἡ συνήθεια στή Μακεδονία ἐπέφερε μία σύνθεση ὀνομάτων, ἀπό τά ὁποῖα τό ἓνα ἢ καί τά δύο εἶναι ρωμαϊκά, ἡ ἀνθρωπωνυμική ὥστόσο τυπολογία παραμένει ἑλληνική (κύριο ὄνομα+πατρώνυμο σέ γενική) (πρβλ. F. Parazoglou, *ŽA*, 5, 1955, 364).

Τό τρίτο «στάδιο» φαίνεται περισσότερο ἀκατανόητο. Καί διερωτᾶται κανεῖς σέ τί εἶδους παραδείγματα βασίζει τό συμπέρασμά του ὁ συγγραφέας. Ἀκριβῶς ὁ ἀντίστροφος τύπος, ἓνα ρωμαϊκό (*nomen*)+ἓνα ἑλληνικό (*cognomen*), εἶναι ὁ μόνος δυνατός (π.χ. **Αἴλιος Ἀνδράγαθος**).

Τό τέταρτο «στάδιο» (βλ. καί σελ. 266 ὅπου παρατίθεται καί τό παράδειγμα **Ἀμύντας Ἀμύντου ὁ καί Κρεῖσπος**) ἐπιβεβαιώνει ἀπλούστατα, τή γνωστή συνήθεια τῆς χρήσης, μετά τόν ἑλληνικό ἢ ρωμαϊκό ἀνθρωπωνυμικό τύπο, ἀντίστοιχα τῶν ἐκφράσεων **ὁ καί ἢ et qui** (quae)+**signum** (πρβλ. R. Calderini, *Aegyptus* 21, 1941-XIX, 221-260 (ἰδιαίτερα σ. 229-235), τῆς ἴδιας ὅπ.π. 22, 1942-XX, 3-45, μέ τήν προγενέστερη βιβλιογραφία, καί τελευταῖα I. Kajanto, *Supernomina. A Study in Latin Epigraphy* 1966, 9-11).

Οί παραπάνω παρερμηνείες θά είχαν άποφευχθεί άν είχαν ληφθεί ύπόψη όρισμένες άποφασιστικές γιά τό θέμα μελέτες, όπως εκείνη τής F. Papazoglou, *ŽA* 5, 1955, 351-372 καί τοϋ G. Daux, "L'onomastique romaine d'expression grecque" στό συλλογικό έργο *L'onomastique Latine*, 1977, 406-417 (όπου καί ή προγενέστερη βιβλιογραφία).

Τέλος, σχετικά μέ τίς «Παρατηρήσεις στή γλώσσα τών έπιγραφών ρωμαϊκής έποχής τής Δυτ. Μακεδονίας» (σελ. 485-491), θά μπορούσε κανείς νά κάνει τίς παρακάτω παρατηρήσεις:

1.

- α. Τά «άρχιερχή» καί «τή θεῶ» (σελ. 485) δέν άποτελοϋν «σφάλματα», αλλά άπλούστατα διαλεκτικούς τύπους καί μάλιστα πρώιμους πού άπαντοϋν καί στήν Κοινή (π.χ. γιά τήν αίτιατική σε -ῆ < -ῆα βλ. C.D. Buck, *Comparative Grammar of Greek and Latin* 1933, 201, παράγρ. 269. Γιά τόν τύπο ή θεός βλ. Liddel-Scott, στή λέξη καί G. Mihailov, *Langue* 1943, 107-08 ειδικά γιά τήν Μακεδονία).
- β. Άναφορικά μέ τό «τοῖς Ὁρέστοις» τοϋ δόγματος τών Βαττυναίων ό A.M. Woodward, *JHS* 33, 1913, 343 έπαναλαμβάνοντας τήν άνάγνωση τών W.T.B. Wace — A.M. φουδσαρν, *BSA* 18, 1911-12, 179 άρ. 23 καί ύποσ. 5, πού μεταγράφουν Ὁρέστων στήν έπιγραφή άπό τό Ἄργος Ὁρεστικόν, σημειώνει ότι "The ethnic is Ὁρέστοι not Ὁρέσται" (στ. 23). Ἡ φιλολογική ώστόσο παράδοση καί οἱ έπιγραφικές μαρτυρίες, πού παραδίδουν έθνικά μέ ένθημα -στ-, χρησιμοποιοϋν άδιάκριτα καί τούς δύο τύπους όνομάτων, δηλαδή καί εκείνους μέ κατάληξη -στοῖ (-στός) καί εκείνους μέ κατάληξη -σται (-στης): βλ. σχετικά Σ. Δάκαρη, *AE* 1957, 93 ύποσ. 4. Ἰδιαίτερα γιά τήν Ὁρεστίδα τό έθνικό παραδίδεται καί ώς Ὁρεστός (Δόγμα Βαττυναίων) καί ώς Ὁρέστης (*IG* XI, 4 άρ. 1118 [Δῆλος]). Πάντως ή άνάγνωση τοϋ A.M. Woodward, όπ.π. Ὁρέστοις (*Ὁρεστοι) δέν δικαιολογεῖται άπό γραμματική άποψη.
2. Τά έπιγράμματα δέν εῖναι «γραμμένα στήν άττική» (σελ. 485) αλλά, όπως συμβαίνει μέ όλα τά έμμετρα κείμενα τής περιόδου, στήν Κοινή, μέ πολλούς ιωνισμούς καί δωρισμούς. Γιά τήν γλώσσα τών έπιγραμμάτων βλ. V. Willamovitz, *APF* 1, 1900, 224-25. J. Keil, *RPh* 26, 1902, 259 σημ. 2.
3. Ὁ τεχνικός όρος «συμφωνητισμός», κατ' άναλογία προφανώς πρός τό «φωνηεντισμός» (σελ. 487), εῖναι βαρβαρισμός τοϋ συγγραφέα.
4. Ἡ γραφή «Ἀμφιτρήτη» σέ έπιγραφή άπό τόν Περδίκκα Κοζάνης (άρ. Κατ. Μ. Κοζάνης 894), πού θεωρεῖται άδημοσίευτη (βλ. ώστόσο *SEG* XXX, 1980 (1983) 575), καθώς καί ή γραφή «Δυί» σέ έπιγραφή άπό τήν Κοζάνη (άρ. Κατ. Μ. Κοζάνης 51) όφείλονται σέ έσφαλμένη άνάγνωση άντί τοϋ όρθοϋ άντίστοιχα «Ἀμφιτρίτη» καί «Δυί» πού φέρει ό λίθος

καί παραθέτουν ὅλοι οἱ ἐκδότες. Ἐπομένως οἱ παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέα σχετικά μέ τήν ἐναλλαγή **η** ἀντί **ι** καί **υ** ἀντί **ι** (σελ. 488) εἶναι ἄνευ ἀντικειμένου.

5. Τό παράδειγμα ἐναλλαγῆς **ο** ἀντί **ου** (σελ. 488) πού παραθέτει ὁ συγγραφέας («ἐπιμελομένου»), ὀφείλεται σέ ἐσφαλμένη ἀνάγνωση τοῦ ὀρθοῦ «ἐπιμελουμένου» στούς στίχους 19-20 ἀπελευθερωτικῆς ἐπιγραφῆς ἀπό τήν Ἑξοχή Κοζάνης (ἀρ. Κατ. Μ. Κοζάνης ἀρ. 146).
6. Σέ ἐσφαλμένο χωρισμό τῶν λέξεων σέ ἐπιγραφή τοῦ Μ. Κοζάνης (ἀρ. Κατ. 169) ἀπό τήν Ἑξοχή —καί ὄχι ἀπό τό Βοσκοχώρι ὅπως παραθέτει ὁ συγγραφέας— ὀφείλεται ἡ λέξη «δεόμενος» (sic) (σελ. 488) ἀντί τοῦ ὀρθοῦ «ἐπιδεόμενος».
7. Ἡ γραφή «**θιοτάτους**», κοινή στίς ἐπιγραφές τῆς ὕστερης αὐτοκρατορικῆς περιόδου, δέν ὀφείλεται σέ ἐναλλαγή τοῦ «**ἰῶτα**» ἀντί «**ἔψιλον**» («**θεοτάτους**»), ὅπως ὑποστηρίζεται (σελ. 488), ἀλλά εἶναι ἓνα σύνθετος φαινόμενο «**ἰωτακισμού**» (θιοτάτους - θιοτάτους).
8. Οἱ τύποι τῶν κυρίων ὀνομάτων **Εὐτύχις**, **Ἰούλις** κλπ. (σελ. 488) δέν ἀποτελοῦν φωνητικό φαινόμενο ἀλλά μορφολογικό πρόβλημα.

Οἱ παρατηρήσεις τοῦ Σαμσάρη «στή γλώσσα τῶν ἐπιγραφῶν ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας», ἄσχετα ἀπό τά λάθη πού σημειώθηκαν, τότε μόνο θά εἶχαν πραγματική ἀξία «γιά τή μελέτη τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας» (σελ. 487), ἐφόσον ἡ χρονολόγηση τῶν ἐπιγραφῶν στίς ὁποῖες ἐπισημαίνονται τά διάφορα γλωσσικά φαινόμενα ἦταν ἀκριβῆς καί ἡ μελέτη τους στή συνέχεια διαχρονική καί συγχρονική. Μέ τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο καταχωροῦνται τά στοιχεῖα, ἀπογυμνωμένα ἀπό τό φυσικό περιβάλλον καί τήν ἐποχή τους, ὁ ἱστορικός - γλωσσολόγος ἀδυνατεῖ τελικά νά παρακολουθήσει τίς φωνητικές ἰδιομορφίες (ἀφοῦ οἱ μορφολογικές λείπουν τελείως ἀπό τήν ἔρευνά του) τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας στήν περιοχή αὐτή τῆς Μακεδονίας κατά τήν περίοδο τῆς «Ρωμαιοκρατίας».

Καταλήγοντας, διαπιστώνει κανεῖς ὅτι ἡ συμβολή τοῦ συγγραφέα στή διερεύνηση τῆς γλώσσας τῶν μακεδονικῶν ἐπιγραφῶν, παρ' ὅλους τοὺς ἀφορισμούς πού διατυπώνονται σέ σημεία τοῦ σχετικοῦ ἄρθρου του (σελ. 485 καί 487), δέν ξεφεύγει ἀπό μιά ἀπλή παράθεση παραδειγμάτων, χωρίς συμπεράσματα.

Ἡ θεώρηση τῶν πολιτικῶν (σ. 295-298), θρησκευτικῶν (σ. 298-300) καί κοινωνικῶν θεσμῶν (σ. 300-306) πού ἐπιχειρεῖται βασιζέται συχνά στό εὐάριθμο γιά τόν σκοπό ἐπιγραφικό ὕλικό πού ὁπωσδήποτε δέν προσφέρεται ἀκόμα γιά ἀνάλογες συνθετικές ἐργασίες, ἀλλά ἀντίθετα μπορεῖ νά ὀδηγήσει σέ ἀπλουστεύσεις, ἐπαναλήψεις καί γενικότητες. Ἡ ὑπαρξη π.χ. ἀπλῶς καί μόνο τῶν κυρίων ὀνομάτων **Κάστωρ** καί **Ἀφροδείτων** (sic) σέ καμμία περι-

πτωση δέν προϋποθέτει τήν παρουσία λατρείας τῶν Διοσκούρων καί τῆς Ἀφροδίτης καί ἡ ἀπλή μνεία τῆς ἔκφρασης «τάς ἐθίμους ἡμέρας» (σ. 306) σέ μιά ἀπελευθερωτική ἐπιγραφή δέν δικαιολογεῖ τήν ἀνάπτυξη τοῦ εἰδικοῦ κεφαλαίου «Θρησκευτικές γιορτές» (σ. 306).

Γιά τήν ἐρμηνεία τοῦ ὅρου βλ. F. Parazoglou, *ŽA* 31, 1981, 176 καί πιά πρόσφατα, γιά μιά ἀντίθετη ἄποψη, Φ. Πέτσα, οἱ χρονολογημένες ἐπιγραφές ἀπό τό ἱερό τῆς Μητρός Θεῶν Αὐτόχθονος στή Λευκόπετρα, *Πρακτικά Ἡ' Διεθνoῦς Συνεδρίου Ἑλλην. καί Λατιν. ἐπιγραφικῆς* 1982 (1984), 292-294.

Πολλές θεωρίες καί διαπιστώσεις ἐξάλλου πού διατυπώνονται χωρίς φειδῶ ὀφείλονται στίς ἐσφαλμένες ἀναγνώσεις, προελεύσεις καί ἐρμηνεῖες τῶν ἐπιγραφικῶν κειμένων ὅπως ἐπισημάνθηκε παραπάνω. Ἐτσι τό σημεῖτικό ὄνομα **Σαμβαθίων** δέν μαρτυρεῖ μόνο αὐτό τήν ὕπαρξη ἰουδαϊκῆς κοινότητος στήν Ἀνω Μακεδονία (σ. 301) καί πολύ περισσότερο, ἡ λανθασμένη ἀνάγνωση Ἀνούκιν (ἀντί τοῦ ὀρθοῦ Λούκιν) δέν μπορεῖ νά θεμελιώσῃ τό συμπέρασμα «ὅτι ἀνάμεσα στούς δούλους τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας ὑπῆρχε ἕνα ποσοστό ἀπό... Αἰγύπτιους» (σ. 305).

Θ. ΡΙΖΑΚΗΣ, Ἀθήνα, Ε.Ι.Ε.

Ι. ΤΟΥΡΑΤΣΟΓΛΟΥ, Ἀθήνα, Νομισματικό Μουσεῖο

* Τό κείμενο κατατέθηκε στό Περιοδικό τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1984.

RÉSUMÉ

TROIS ETUDES SUR LA HAUTE MACEDOINE, UN AUTRE POINT DE VUE

La Haute Macédoine, une région délimitée par deux dépressions parallèles et enfermée de tous les côtés par les masses montagneuses de Pinde, Cambuniens, Olympe, Vermion et Caticica loin de la mer et des grands centres urbains des régions voisines de la Grèce du Sud et de la Basse Macédoine, elle resta toujours en marge de l'intérêt des historiens des temps anciens. D'autre part la pauvreté des vestiges archéologiques n'encouragea pas les spécialistes modernes à entreprendre son exploration et son étude systématique.

*Il est naturel que toute apparition d'étude, basée sur le matériel archéologique de la Haute Macédoine soit, donc, considérée comme une contribution bienvenue pour la connaissance de cette contrée isolée qui fut "le berceau des Macédoniens". Or les trois articles de D. Samsaris, parus dans *Makedonika* 22, 1982 (1984) 259-291; 295-306; 485-491 et traitant de l'anthroponymie, des institutions et comprenant des remarques sur la langue des inscriptions est un événement qui mérite l'attention des savants. La présente critique reflète l'intérêt qu'ont suscité ces études et sa seule ambition est d'aider à la meilleure compréhension de certains points épineux tout en apportant d'autres solutions.*

Sans pénétrer dans les détails, qui sont exposés dans notre article, il faut mettre l'accent sur une constatation générale: il est universellement adopté que les travaux de synthèse ne doivent pas précéder ceux de base, sinon l'auteur de tels projets doit mobiliser une très grande attention ainsi qu'un sens critique pour éviter les malentendus et les conclusions simplifiées. Toute entreprise, contraire à ces principes, contient un très grand danger que l'auteur n'a pas pu éviter: les erreurs de lecture, la confusion dans les provenances et les interprétations parfois superficielles, l'ont conduit à des statistiques et à des conclusions qui sont à refaire. En effet la recherche historique ne peut s'effectuer qu'après une étude simultanée et approfondie des documents littéraires, archéologiques et épigraphiques et les synthèses prématurées entraînent des risques de désorientation pour l'auteur lui-même et ses lecteurs.

Στο ἄρθρο χρησιμοποιήθηκαν οἱ παρακάτω βραχυγραφίες:

ΑΔ	Ἀρχαιολογικόν Δελτίον. Ἀθῆναι.
ΑΕ	Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς. Ἀθῆναι.
ΑΡΡ	Archiv für Papyrusforschung. Leipzig.
ΑΡ	Archaeological Reports. London.
Ἀρχαία Μακεδονία (Ancient Macedonia)	Ἀρχαία Μακεδονία. Ἀνακοινώσεις κατά τό διεθνές Συμπόσιο. Θεσσαλονίκη.
Ἀριστοτέλης	Ἀριστοτέλης. Περιοδική ἔκδοσις τοῦ Φιλεκπαι- δευτικοῦ Συλλόγου Φλωρίνης «ὁ Ἀριστοτέλης».
Ἀθηνᾶ	Ἀθηνᾶ. Περιοδικόν σύγγραμμα τῆς ἐν Ἀθήναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας. Ἀθῆναι.
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique. Paris.
BSA	Annual of the British School at Athens. London.
BN	Beiträge zur Namenforschung. Heidelberg.
Bull. Épigr.	J. et L. Robert, Bulletin Épigraphique, στοῦ περιο- δικό Revue des Études Grecques. Paris.
CIG	Corpus Inscriptionum Graecarum
CPh	Classical Philology. University of Chicago
M. DELACOULONCHE, Archives 1859	M. Delacoulonche, Archives des missions scientifiques et littéraires VIII, Paris 1859.
M. ΔΗΜΙΤΣΑ, Μακεδονία 1896	M. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγο- μένοις καί μνημείοις σωζομένοις, Ἀθῆναι 1896.
DUCHESNE-BAYET, Mémoire 1876	L'abbé Duchesne - M. Bayet, Mémoire sur une mission au Mont Athos, Paris 1876.
ED	Ephemeris Dacoromana. Roma.
Glotta	Glotta. Zeitschrift für griechische und lateinische Sprache. Göttingen.
Gnomon	Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klas- sische Altertumswissenschaft. München.
Γνωριμία 1970	Γνωριμία μέ τόν Νομό Κοζάνης. Κοζάνη 1970.
Hellenica	Hellenica. Recueil d'épigraphie, de numismatique et d'antiquités grecques. Paris.
L. HEUZEU, Mission 1876	L. Heuzey, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876.
IG	Inscriptiones Graecae.
IGBR	Inscriptiones Graecae in Bulgaria Repertae.
JdI	Jahrbuch des Deutschen Archäologischen Instituts, Berlin.
JHS	Journal of Hellenic Studies. London.
M. ΛΑΓΟΓΙΑΝΝΗ,	M. Λαγογιάννη, Πορτραίτα σέ ταφικά μνημεῖα

Πορτραῖτα 1983	τῆς Μακεδονίας κατά τήν περίοδο τῆς Ρωμαιοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1983.
Μακεδονικά	Μακεδονικά. Σύγγραμμα περιοδικόν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν. Θεσσαλονίκη.
G. MIHAILOV, Langue 1943	G. Mihailov, La langue des inscriptions grecques en Bulgarie, Sofia 1943.
Οἰκοδομή	Οἰκοδομή. Ἑπετηρίς ἐκκλησιαστική και φιλολογική Ἱερᾶς Μητροπόλεως Σερβίων καί Κοζάνης. Κοζάνη.
ΠΑΕ	Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, Ἀθῆναι.
PREISIGKE, Namenbuch	F. Preisigke, Namenbuch, Heidelberg 1922.
Pulpudeva	Pulpudeva. Semaines Philippopolitaines de l'histoire et de la culture thrace. Sofia.
RA	Revue Archéologique. Paris.
RPh	Revue de Philologie. Paris.
SEG	Supplementum Epigraphicum Graecum.
Σήμερα	Σήμερα. Δεκαπενθήμερον περιοδικόν ἐκλαϊκευμένης ἐπιστήμης, τέχνης καί γραμμάτων. Ἀθήνα.
Θεσσαλικά	Θεσσαλικά. Ἀρχαιολογικόν περιοδικόν δημοσίευμα. Βόλος.
THREATTE, Grammar	L. Threatte, The Grammar of attic inscriptions, I, Phonology, Berlin - N. York (1980)2.
ŽA	Živa Antika (Antiquité vivante). Skopje.

